

50. DÜNYA BMT Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi imzalandıqdan sonrakı 50 İL ƏRZİNDƏ

1942

*Vaşinqtonda BMT-nin yaradılması haqqında bəyannamə imzalanır (1 yanvar), onu imzalayan ölkələr “özləri üçün heç bir ərazi və başqa imtiyazlar tələb etmir..., bütün xalqların azad iradəsinə zidd ola biləcək dəyişikliklər niyyətində deyillər”.

1944

*Bretton Vuds (ABŞ) konfransında Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu yaradılır. *Dumbarton Ouksdakı (ABŞ) konfransda SSRİ, ABŞ və Britaniya BMT-ni yaratmağı təklif edirlər.

1945

*San-Fransiskodakı konfransda BMT yaradılır (aprel-iyun). *Potsdam konfransı (Trumen, Çörçill, Stalin) Almaniyanın tamamilə dəyişdirilməsinin əsaslarını hazırlayır. *ABŞ Yaponiyanın Xirosima (6 avqust) və Naqasaki (9 avqust) şəhərlərinə atom bombası atır. Xirosimada bomba atılan gün 100 000 nəfər və sonralar yenə 100 000 nəfər həlak olur.

1946

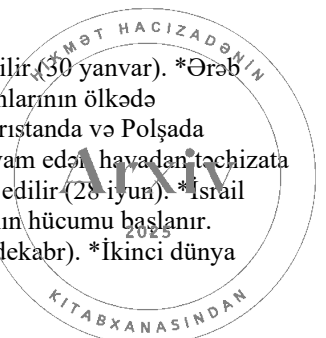
*Londonda BMT Baş Məclisinin ilk iclası açılır (10 yanvar). *Uinston Çörçillin Fulton Universitetindəki (ABŞ) “Dəmir pərdə” çıxışında (5 mart) Sovet ekspansiyasından qorunmaq fikri səslənir: “İosif Stalinin imperiyasının üzərinə Baltikadan Adriatikə qədər dəmir pərdə endi...”. Bu nitqə görə Çörçillə Nobel mükafatı verilir. *Nürnberqdə hərbi məhkəmənin qərarı ilə (qiyabi mühakimə olunmuş M.Borman da daxil olmaqla) 12 nasist lideri asılmağa məhkum edilir, 7 nəfər həbs cəzası alır, 3 nəfər bəraət qazanır (1 oktyabr). Görün qalan 10 nəfərin edamından bir neçə saat əvvəl intihar edir (15 oktyabr).

1947

*Sovet İttifaqı BMT-nin atom enerjisinə nəzarət planı haqqında ABŞ-ın verdiyi təklifi rədd edir (4 mart). *ABŞ-ın maliyyə naziri Marşallın Avropanı bərpa etmək planı — Avropa xalqlarına müharibənin dağıntılarından xilas olmaq üçün uyğunlaşdırılmış kömək proqramı təklif olunur (iyun). 1951-ci ilə qədər “Avropanın bərpası” proqramına 11 milyard dollar xərclənmişdir. *Britaniya Hindistanı hindlilərin Hindistanına və müsəlman Pakistanına bölür, hər ikisi özünün Britaniyadan asılı olmayan istiqlaliyyətini elan edir (15 avqust).

1948

*Hindistanın müstəqilliyi uğrunda hərəkatın mənəvi lideri Mahatma Qandi qətlə yetirilir (30 yanvar). *Ərəb əhalisinə bərabər hüquqlar verilməklə İsrail dövləti elan edilir (14 may). *Sovet qoşunlarının ölkədə qalmasından istifadə edən yerli kommunistlər Çexoslovakiyada, Bolqarıstanda, Macarıstanda və Polşada hakimiyyəti qəsb edirlər. *Qərb Sovet mühasirəsində olan Qərbi Berlinə 328 gün davam edən havadan təchizata başlayır (26 iyun). *Yuqoslaviya Kommunist Partiyası Komintern təşkilatından xaric edilir (28 iyun). *İsrail dövləti elan edilir, Britaniya mandatının müddəti gecə yarısı başa çatır, ərəb ordularının hücumu başlanır. *BMT-nin Baş Məclisi Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsini qəbul edir (10 dekabr). *İkinci dünya

müharibəsi dövründə Yaponiyada baş nazir və rəhbər vəzifələrdə çalışan altı şəxs törətdikləri hərbi cinayətlərə görə beynəlxalq hərbi tribunalın hökmü ilə Tokioda dara çəkilir (23 dekabr).

1949

*Mao Tszedunun başçılığı altında kommunistlər Pekini tuturlar. Kommunist yönli Çin Xalq Respublikası elan edilir. Onun rəhbəri Mao Tszedun bütün kontinental Çinə nəzarət edir (22 yanvar). *NATO-nun (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı) yaradılması haqqında müqaviləni 11 dövlət imzalayır (4 aprel). *İrlandiya Respublikası elan edilir. Şimali İrlandiya Böyük Britaniyanın tərkibində qalır (27 aprel). *Roma papası bütün kommunistləri kilsədən uzaqlaşdırır (13 iyul). *Ceyms Coysun "Ulişs" romanının Kanadada nəşrinə icazə verilir, 505 kitab, o cümlədən Uilyam Folknerin "Məbəd" əsəri mədəniyyət baxımından qadağan olunmuş qalır (15 iyul). *Sovet İttifaqı atom sınağı keçirir (avqustun sonu). *Cənubi Afrika Respublikası qarışıq nikahların qadağan olunması haqqında qanun qəbul edir. *Almaniya Federativ Respublikası yaradılır (Qərbi Almaniya) (21 sentyabr); onun ilk lideri Konrad Adenauer iqtisadçı Lüdvig Erhardla birlikdə ölkədə liberal islahatlar keçirir.

1950

*Çexoslovakiyada 5 may 1948-ci ilədək nəşr olunmuş bütün kitablar qadağan edilir (10 yanvar). *50-ci illərdə ABŞ-da antidepressant (əsəb sistemini sakitləşdirən dərman) preparatların geniş yayılması psixiatriya klinikalarında xəstələrin kəskin azalması ilə nəticələnir. *Çində çoxarvadlılığı, uşaqların nişanlanmasını və evlənmərkən cəhiz tələb olunmasını qadağan edən qanun qəbul edilir. Çin qoşunları Tibetə daxil olur (21 oktyabr).

1951

*6 Avropa dövləti polad və daş kömürlə bağlı istehsalın əlaqələndirilməsinə aid Şuman planı üzrə razılığa gəlir (19 mart); o, 1953-cü il fevralın 10-dan qüvvəyə minir ("Ümumi bazar"ın yaradılmasının başlanğıcı). *İngilis alimləri Ceyms Uotson və Frensis Krik daxilində canlı orqanizm haqqında bütün informasiyanı gəzdirən molekul — DNT-ni ayırırlar (25 aprel). *ABŞ Konqresi Konstitusiyaya prezidentliyə 2 möhlətdən artıq seçilməyi qadağan edən 22-ci düzəlişi qəbul edir. *Afrikanerlər — Cənubi Afrika Respublikasının çoxluq təşkil edən ağdərilili əhalisi ağ irqə mənsub olmayan əhalini seçki hüququndan məhrum etməyə səs verir (14 may). *İranın baş naziri Müsəddiq ölkənin neft sənayesinin milliləşdirildiyini elan etdikdən sonra Britaniya qoşunları ölkənin neft yataqlarını tərk edir (23 avqust). *Reyçel Karsonun "Biz dənizin əhatəsində" kitabı işıq üzü görür. Kitabda ətraf mühitin çirklənməsi məsələləri çox kəskin qoyulur. *Çarli Çaplin Amerika əleyhinə fəaliyyətdə günahlandırılaraq ABŞ-dan qovulur (19 sentyabr).

1952

*Rusiyanın təzyiqlərindən qorunmaq istəyən Türkiyə NATO-nun üzvü olur. *Semuel Bekket — "Qodonun intizarında" absurd pyesi.

1953

*İosif Stalin ölür (5 mart). *Daq Hammersfeld BMT-nin baş katibi vəzifəsinə təyin olunur. *Şərqi berlinlilər kommunistlərin hakimiyyətinə qarşı çıxır, rus tankları ilə susdurulurlar. *İngiltərədə Uotson və Krik canlı orqanizmə aid bütün informasiyanı özündə daşıyan DNT molekulunun quruluşunu izah edirlər.

1954

*ABŞ-ın Ali Məhkəməsi "Braun Təhsil İdarəsinə qarşı" məhkəmə prosesində qərar qəbul edir ki, məktəblərin irqi əlamətlərə görə bölünməsi Konstitusiyanın bərabərlik prinsipini pozur (17 may). *ABŞ-ın Rod-Aylend ştatı Providens şəhərinin poçt bölməsi təxribatçı xarakter daşıdığına görə Leninin "Dövlət və inqilab" əsərinin Braun Universitetinə çatdırılmasına mane olur (24 may). *Qərbi Almaniya suverenlik alır və NATO-ya daxil olur. *Əlcəzairdə müstəqillik uğrunda Fransaya qarşı müharibə başlanır (noyabr), Fransa 1962-ci ilə kimi müstəmləkə rejimini qorumağa çalışır, 1962-ci ildə Əlcəzairin müstəqilliyi ilə razılaşır. *Misirdə Camal Əbdül Nasir hakimiyyətə gəlir.

1955

*Varşava Müqaviləsi, Şərqi Avropanın Moskvapərəst sosialist ölkələrinin qarşılıqlı müdafiə haqqında Şərqi Avropa Müqaviləsi imzalanır (14 may). *Kiprdə Enozis (Yunanıstanla birləşmək) uğrunda hərəkət gücləndiyi üçün fövqəladə vəziyyət tətbiq edilir. *Peru qadınları seçicilik hüququ qazanırlar (7 sentyabr). *Martin Lüter

Kinq (kiçik) Montqomeri və Alabamada avtobusda qaralarla ağların ayrı oturmasına qarşı qaraların boykotuna başçılıq edir və müvəffəqiyyət qazanır (21 dekabr). *Britaniyada kommuniya televiziya işə başlayır.

1956

*Nikita Xruşşov — SSRİ kommunistlərinin lideri partiyanın 20-ci qurultayında Stalinin siyasi təqiblərini pisləyir (24 fevral). *Poznanda (Polşa) fəhlələrin kommunist hakimiyyətinə qarşı üsyanı yatırılır (28-30 iyun). *C.Ə.Nasir Misirdə Süveyş kanalını milliləşdirir (26 iyul). *İsrail Misirdə Sinay yarımadasına hücum edir və Süveyş kanalına tərəf irəliləyir (29 oktyabr). *Macarıstanda üsyan başlanır — Sovet qoşunları bu antikommunist çıxışı tanklarla yatırır. *Kseroks firması fotosürət maşınlarının kütləvi satışına başlayır.

1957

*Xruşşov SSRİ-nin müttəfiq respublikaları hökumətlərinin səlahiyyətlərini genişləndirən, onlara həm də məhkəmə və inzibati müstəqillik verən fərmanlar verir (29 avqust 1957 və 22 iyun 1959-cu il), 1964-cü ildə Xruşşov vəzifədən kənarlaşdırılan kimi həmin fərmanlar ləğv olunur. *ABŞ prezidenti Eyzenhauer Litl-Roka (Arkanzas) irqçilərin çıxışlarını yatırmaq və məktəblərdə inteqrasiyanın müdafiəsi üçün qoşun göndərir (24 sentyabr). *Kosmik eranın başlanğıcı — ruslar Yerə ilk "Sputnik-1" və "Sputnik-2" süni peyklərini kosmosa çıxarırlar. *Romada altı Avropa dövləti Avropa İqtisadi Şurasının yaradılması haqqında müqavilə imzalayır. *ABŞ-ın Ali Məhkəməsi Konstitusiyaya Birinci düzəlişin qərarlarının seksə təsvir edən ədəbiyyata aid edilə biləcəyi haqqında mülahizə irəli sürür (I düzəliş: söz, mətbuat, vicdan və yığıncaq keçirmək azadlıqları).

1958

*General de Qoll Fransanın baş naziri olur və 1969-cu ilə kimi bu vəzifəni saxlayır. Yeni Konstitusiya qəbul edilir (28 sentyabr) və de Qoll beşinci respublikanın prezidenti seçilir (21 dekabr). *50 min çex qaraçısına köçəri həyat tərzindən əl çəkmək və "cəmiyyətin faydalı üzvləri" olmaq əmr olunur (23 oktyabr). *Sovet yazıçısı Boris Pasternak 1980-ci ilədək SSRİ-də qadağan olunmuş "Doktor Jivago" romanına görə Nobel mükafatı ilə təltif edilir (23 oktyabr). *Yaponiya BMT-nin üzvü olur.

1959

*Kuba prezidenti Batista istefa verir və qaçmaqla canını qurtarır, Fidel Kastro hakimiyyəti ələ keçirir (1 yanvar). *Dalay-Lama Tibetdən Hindistana qaçmaqla Çin hakimiyyət dairələrindən özünü xilas edir.

1960

*Papa XXIII İohann katolikləri kinoteatrlarda və televiziya ilə göstərilən "nalayiq filmlər" baxmamağa çağırır (24 yanvar). *Britaniyanın baş naziri Harold Makmillan Cənubi Afrika Respublikasının paytaxtı Keyptaundakı "Dəyişikliklər küleyi" nitqində (3 fevral) Britaniyanın müstəmləkələrinə istiqlalçılıq verilməsinin vacibliyini bəyan edir. *BMT və ABŞ-ın qəti etirazlarına baxmayaraq, Fransa dövləti Saxarada atom bombasını sınaqdan keçirir (13 mart). *İsraillilər yəhudilərin başlıca qatili Adolf Eyxmanı Argentinada tutur (23 may), 1962-ci ildə İsraildə edam edirlər. *Belçika özünün Afrikadakı müstəmləkə imperiyasını dağıtmağa başlayır, Konqoya (Zair) müstəqillik verir (30 iyun). *Kuba ABŞ-a məxsus 770 milyon dollarlıq əmlakı müsadirəyə başlayır (7 avqust). *Londonda Ali Cinayət Məhkəməsi Devid Lourensın 30 il ərzində qadağan edilmiş "Ledi Çatterleyin məşuqu" romanının nalayiq olmaması haqqında qərar çıxarır (2 noyabr). *ABŞ alimləri lazeri kəşf edirlər.

1961

*ABŞ-ın ilk katolik prezidenti (məşəqə irlandiyalıdır) Con Fitsçerlald Kennedinin (1917-1963) inaqurasiyası (20 yanvar). *Hindistan evlənmə cəhiz tələb olunmasını qadağan edən qanun qəbul edir (son 30 il ərzində 4785 qadın kifayət qədər cəhiz olmadığı üzündən öldürülmüşdü) (13 fevral). *Moskva dünyada ilk dəfə olaraq insanın — mayor Yuri Qaqarinin Yerə orbitinə çıxdığını elan edir (12 aprel). *Qaçqınların Qərbi Almaniyaya qaytarılması üçün Şərqi Almanlar Şərqi Berlinlə Qərbi Berlin arasında Berlin səddini tikirlər (13 avqust). *Dahi ingilis riyaziyyatçısı Bertran Rassel nüvə silahına qarşı qəti etirazlarına görə həbs edilir (12 sentyabr). *Cənubi Afrika Respublikası Britaniya Millətlər Birliyindən çıxır.

1962

*Kubada raket böhranı — SSRİ Kubada raket bazaları tikmək istəyir, Kennedi Kubanı blokadaya almaq əmri verir, ruslar çəkildikdən sonra blokadanı açır (avqust-noyabr). *Zənci tələbə Ceyms Meredit federal məhkəmə icraçılarının müşayiəti ilə Missisipi Universitetində qeyddən keçir. *Roma papası XXIII İohann İkinci Vatikan kilsə yığıncağını katolik kilsəni müasirləşdirmək üçün çağırır (11 oktyabr), 4 sessiya keçirdikdən sonra yığıncaq 1965-ci il dekabrın 10-da bağlanır. Dörd il ərzində yeni milli liturgiya və məsləhətli demokratiya formaları tətbiq etməklə kilsə fəaliyyətinin bütün aspektləri müasirləşdirilir. *Aleksandr Soljenitsin SSRİ-də "İvan Denisoviçin bir günü" əsərini dərc etdirir. Qərbdə bu povesti inqilabdan sonra SSRİ-də yayılmış ən təsirli kitab hesab edirlər. *Peyk vasitəsilə ilk televiziya proqramı ABŞ-dan Avropaya ötürülür.

1963

*De Qoll Britaniyanın "Ümumi bazar"a daxil olmasına veto qoyur (14 yanvar). *ABŞ-ın Ali Məhkəməsinin qərarıyla Amerika dövlət məktəblərində şagirdlərdən İncil ayələrini və "Ya rəbbim" duasını söyləməyi tələb etməyə icazə verilmir (17 iyun). *Vaşinqtonda ağların və qaraların insan hüquqlarının müdafiəsi üçün 200 000-lik kütləvi mitinq; afro-amerikanların lideri Martin Lüter Kinq "Mənim arzum var" nitqini söyləyir (28 avqust). *Təsədüfi müharibə riskini azaltmaq məqsədilə Vaşinqtonla Moskva arasında qaynar rabitə xətti açılır (30 avqust). *Cənubi Afrikada aparteidə qarşı hərəkətin lideri Nelson Mandela iğtişaslara təhrikçilikdə günahlandırılaraq 5 il müddətinə həbs cəzasına məhkum olunur (7 noyabr). *ABŞ-ın 35-ci prezidenti C.F. Kennedi Dallasda (Texas) snayper gülləsi ilə qətlə yetirilir (22 noyabr).

1964

*Sov. İKP dini Sovet həyatından kənarlaşdırmaq məqsədilə yeni kampaniya elan edir (2 mart). *Missisipi ştatında insan hüquqları uğrunda 3 mübariz — İvernən, Qudman və Çeni qətlə yetirilir (iyun). 21 nəfər həbs olunur, federal məhkəmə onlardan yeddisini müqəssir sayır. *ABŞ prezidenti L.Conson "İnsan hüquqları haqqında qanun" adlı geniş qanun layihəsini Konqresdən keçirir. *ABŞ Konqresi "ekoloji" qanunlar qəbul edir: "Çoxdəfəli istifadə haqqında"; "Torpaq və su haqqında" (1964); "Torpağın və suyun çirkləndirilməsi haqqında" və "Havanın çirkləndirilməsi haqqında" (1965); "Suyun təmizliyinin bərpası haqqında" (1966). *ABŞ-da federal hakim Uilyam C. Brennan Henri Millerin erotik romanı haqqında ("Xərçəng mədarı") işə baxarkən qərara alır ki, məhkəmələr sənət əsərlərində ədəbsizliyi, pozğunluğu müəyyən etmək cəhdlərindən əl çəkməli, bu cür əsərləri yaşlılar arasında yaymaları təqib etməyə son qoymalı və sənətkarların özünüifadə cəhdlərini müdafiəyə qalxmaldır. *Prezident Conson kasıblara sosial kömək imkanı verən "Bərabər imkanlar haqqında" qanunu imzalayır. *Kiprdə yunanlarla kypri türklər arasında silahlı toqquşma; BMT öz sülhməramlı qoşunlarını adaya yeridir. *Nikita Xruşşov vəzifəsindən kənar edilir (14 oktyabr), Brejnev və Kosiğın SSRİ-nin liderləri olurlar. Xruşşov onu kənarlaşdıran Siyasi Büro üzvləri ilə vidalaşarkən deyir: "Bəli, siz məni işdən adicə səsvermə ilə çıxartdınız. Lakin ola bilsin ki, sizin bunu edə bilməyiniz mənim başlıca xidmətimdir". Vatikan İsa peyğəmbərin ölümünə görə yəhudilərin ittiham edilməsini ləğv edir (20 noyabr). *"Bitlz" pop qrupu dünya şöhrəti qazanır.

1965

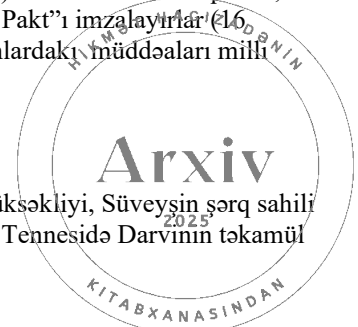
*Afro-amerikanların radikal lideri Malkolm İks öz çıxışı zamanı öldürülür (21 fevral). *ABŞ seçicilərin qeyd olunmasını sadələşdirən "Səsvermə hüququ haqqında" qanunu qəbul edir. Nəticədə qeydiyyatdan keçmiş qara seçicilərin sayı kəskin sürətdə çoxalır. *Los-Ancelesin Vats rayonunda qaraların 6 gün davam edən qiyamı baş verir, 34 nəfər həlak olur, 1000 nəfər yaralanır, 4000 nəfər həbs olunur. Yanğın 175 milyon dollarlıq zərər vurur (11-16 avqust).

1966

*Yazıçılar Andrey Sinyavski və Yuri Daniel Sovet hökumətinə qarşı böhtanda günahlandırılaraq düşərgədə işləmək cəzasına məhkum olunurlar (14 fevral). *Çində "mədəni inqilab" — Maonun təşəbbüsü ilə savadsız gənclərin "eynəklilər"ə qarşı inqilabı. Mao deyir: "Bizə bütün işləri öz əlinə almaq üçün o qədər də savadı olmayan, sarsılmaz mövqeli və siyasi təcrübəli, gənc, qəti adamlar gərəkdir" (may). *BMT üzvləri "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Pakt" və "Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Pakt"ı imzalayırlar (16 dekabr); 23 mart 1976-cı ildə qüvvəyə minəcək bu paktları imzalayan dövlətlər onlardakı müddəaları milli qanunvericiliyə daxil etmək öhdəliyini üzərlərinə götürürlər.

1967

*İsrail-ərəb qüvvələrinin döyüşü; altıgünlük müharibə Sinay yarımadası, Colan yüksəkliyi, Süveysin şərq sahilı və Qəzza bölməsinin İsrail tərəfindən işğalı ilə sona çatır (5 iyun). *Amerika ştatı Tennesidə Darvinin təkamül

nəzəriyyəsinin tədrisini dini düşüncə baxımından qadağan edən qanun qəti surətdə ləğv olunur (5 iyun). *Qırmızı Çin özünün ilk hidrogen bombasını sınaqdan keçirir (17 iyun). *Detroytda irqi zorakılıqlar; milli qvardiyanın 7000 döyüşçüsü qiyam gecəsindən sonra polisə kömək edir. Oxşar hadisələr Nyu-Yorkun “qara” insanlar yaşayan Harlem rayonunda, Roçestrə (Nyu-York), Birmingemdə (Alabama), Nyu-Britanda (Konnektikut) baş verir (23 iyun). *Böyük Britaniyada, yaşlı adamlar arasında qarşılıqlı razılıq əsasında olan homoseksual əlaqələr leqallaşdırılır. *Turqud Marşall ABŞ Ali Məhkəməsinin hakimi olaraq ilk qara adam kimi andiçmə mərasimindən keçir (2 oktyabr).

1968

*Vətəndaş hüquqları uğrunda mübarizənin lideri Martin Lüter Kinq Memfisdə güllə ilə vurulur (4 aprel). *Fransada hakim dairələrin konservatizminə qarşı kütləvi tələbə nümayişləri, de Qollun istefası tələbləri eşidilir, keçən referendumda seçicilərin 52%-i de Qollun senatın yenidən təşkili və Fransanın yeni inzibati-ərazi bölgüsü planının əleyhinə səs verir (27 aprel). *Rusların və Varşava Müqaviləsinin orduları liberal rejimi dağıtmaq üçün Çexoslovakiyaya soxulur, prezident Dubçek həbs olunur (20 avqust). *Çində 400 000 nəfərin ölümü ilə nəticələnən “mədəni inqilab” biabırçılıqla sona çatır, inqilabi gənclərin dəstələri (xunveybin) ləğv olunur. *Papa VI Pavel “İnsan həyatı haqqında” ensinlik (müraciət) — hamiləliyin qarşısını alan vasitələrə qarşı qərar qəbul edir.

1969

*“Apollon” kosmik gəmisinin astronavtları Neyl A. Armstronq, E.Oldrin və Maykl Kollinz dünya tarixində Aya ilk ayaq basmış adamlardır. Ay səthinə birinci düşən Neyl Armstronq ilk addımı haqqında demişdi: “İnsanın kiçik, bəşərin nəhəng addımı” (20 iyun). *Britaniya qoşunları Şimali İrlandiyaya göndərilir. *Referendum de Qollun prezident səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi tələblərini bəyənmədikdən sonra o, istefaya çıxır (27 aprel). Jorj Pompidu Fransanın prezidenti olur. *Aleksandr Soljenitsin Sovet Yazıçılar İttifaqından qovulur.

1970

*Rodeziya Britaniya krallığı ilə son əlaqələrini kəsir və özünü irqi ayrı-seçkili respublika elan edir (1 mart). *Ohayo ştatındakı Kent Universitetində aprel 30-da ABŞ-ın Kambocaya soxulmasına etiraz nümayişində 4 tələbə milli qvardiyaçılar tərəfindən öldürülür (4 may), Senat Vyetnamdakı Tonkin körfəzi haqqında qətnaməsini ləğv edir (24 may).

1971

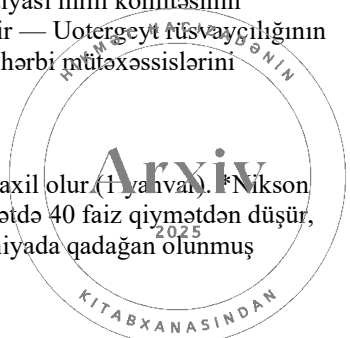
*Yasir Ərəfat Fələstin Azadlıq Təşkilatının lideri təyin olunur (3 fevral). *Vyetnam müharibəsi Laos və Kambocaya yayılır. *ABŞ-ın Ali Məhkəməsi yekdilliklə qərara alır ki, irqi ayrı-seçkiliyə son qoymağa nail olmaq üçün ağ və qara tələbələrə avtobusda bir yerdə gətməsinə icazə vermək olar (20 aprel). *Hərbə qarşı hərəkət fəalları Vaşinqtonda hökumətin işini pozmağa cəhd edirlər (3 may) — hərbi dəstələr və polis 12 000 nəfəri həbs edir, onların çoxu tezliklə buraxılır. *Uqanda lideri İdi Amin 50 000 asiyalı ölkədən köçürür (avqust). *ABŞ Konstitusiyasına 26-cı əlavə seçkilərdə yaş senzini 18-ə endirir. *ABŞ bu il sosial ehtiyaclara (ümumi milli gəlirin (ÜMG) 12%-i) müdafiədən (ÜMG-ün 5%-i) çox vəsait xərcləyir. *İsveçrə qadınları seçki hüququ qazanırlar. *BMT millətçi Çini (Tayvan) kənarlaşdırıb kommunist Çinə yer verir (25 oktyabr). *Dünya sənaye istehsalının həcmi 1715-ci ildən 1971-ci ilədək 1730 dəfə artmışdır, bu artımın yarısından çoxu 1948-ci ildən bəri son 25 ilin payına düşür.

1972

*Britaniya ordusu Londonderridə (Şimali İrlandiya) “qanlı bazar günü”ndə katoliklərdən 13 nəfəri öldürür; 17 nəfər yaralanır (30 yanvar). *ABŞ və SSRİ strateji silahların məhdudlaşdırılması haqqında müqavilə imzalayırlar (SALT-1) (may). *Polis Vaşinqtondakı Uotergeyt kompleksində Demokratlar Partiyası milli komitəsinin qərargahında xəlvəti qulaqasma cihazları quraşdırmağa cəhd edən 5 nəfəri həbs edir — Uotergeyt rüsvayçılığının başlanğıcı (17 iyun). *Misir prezidenti Ənvər Sadat SSRİ ilə əlaqələri kəsir, Sovet hərbi mütəxəssislərini ölkədən çıxarır.

1973

*Böyük Britaniya, İrlandiya və Danimarka Avropa “Ümumi bazar”ının tərkibinə daxil olur (1 yanvar). *Nikson dollarla qızıl arasındakı sərt asılılığı ləğv edir, nəticədə dollar AFR markasına nisbətə 40 faiz qiymətdən düşür, dünyanın pul-maliyyə sistemi ciddi sarsıntılara məruz qalır. *Luis Bunyuelin İspaniyada qadağan olunmuş

“Burjuaziyanın təvazökar lətafəti” filmi Amerika kinoakademiyasının Oskar mükafatını alır (10 yanvar).

*Amerika kino aktyoru Marlon Brando Amerika hindularının sıxışdırılmasına etiraz olaraq Oskar mükafatını almaqdan imtina edir (28 mart).

*Yəhudilərin təqvimində ən müqəddəs gün olan Yom Kippur günü Misir və Suriya qoşunlarının İsrailə hücumu ilə dördüncü və ən böyük ərəb—İsrail müharibəsi başlanır (6 oktyabr). ABŞ-dan 2,2 milyard dollarlıq hərbi kömək alan İsrail əks-hücumə keçir (8 oktyabr) və ərəblərin tutduqları əraziləri qaytarmaqla yanaşı, Dəməşqə tərəf irəliləyir; Süveyş kanalının qərb sahilində vacib əməliyyat meydanını ələ keçirir. SSRİ-nin başçısı Brejnev oktyabrın 24-də ABŞ prezidenti Niksona məlumat göndərir ki, əlavə xəbərdarlıq etmədən ərəblərin xeyrinə hərəkətə başlayacaq. Oktyabrın 28-də ərəblərlə israililər arasında barışıq müqaviləsi imzalanır.

*OPEK üzvü olan ərəb ölkələri neftin qiymətinin 70 faiz qaldırıldığını və istehsalının azaldıldığını elan edir (16 oktyabr). *Misir və İsrail ABŞ-ın təklif etdiyi atəşkəs müqaviləsini imzalayırlar (11 noyabr). *A. Soljenitsin Qərbdə Stalin ölüm düşərgələrinin dəhşəti haqqında “QULAQ arxipelağı” romanını nəşr etdirir.

1974

*Kipr yunanları Yunanıstana birləşmək qərarını elan edir (20 iyun) və adanın türk əhalisini sıxışdırmağa başlayır. Nəticədə Türkiyə qoşunları Kiprin şimalına çıxır. Kipr iki hissəyə — ada ərazisinin 40 faizini tutan türk Kiprinə və 60 faizlik yunan Kiprinə bölünür. *ABŞ Konqresinin hüquq komitəsi prezident Niksonu impiçmentin üç maddəsi üzrə — ədalət məhkəməsinə mane olmaqla, qanunlara riayət edə bilməməkdə və komitə iclaslarının gündəliyinə salınmış materialları verməkdən imtina etməkdə günahlandırır (30 iyul). *Riçard M. Nikson sabah istefa verəcəyini elan edir (o, belə hərəkət edən ilk ABŞ prezidentidir) (8 avqust). *“Enerji böhranı” — neft hasil edən ərəb ölkələrinin siyasəti nəticəsində neftin qiyməti dörd dəfə artır. Kissincer qeyd edir ki, neft hasil edən ölkələrin neftin qiymətinin qaldırılması haqqında qərarı “əsrimizin dönüş hadisələrindən biridir”. *Nobel mükafatçısı Aleksandr Soljenitsin SSRİ-dən xaric edilir (13 fevral).

1975

*Helsinkidə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) Yekun Aktı imzalanır. Aktı Qərbi Avropa ölkələri, ABŞ və Kanada, həmçinin SSRİ başda olmaqla sosialist bloku ölkələri imzalayır (1 avqust). Yekun Aktı özündə Avropada sərhədlərin toxunulmazlığını, müşavirədə iştirakçı ölkələrin insanın şəxsi və siyasi hüquqlarına hörmət etməsini təsbit edir. *Türk qoşunlarının Kiprdə yerləşdirilməsinə etiraz olaraq ABŞ Türkiyəyə hərbi yardımını dayandırır. Türkiyə öz ərazisində yerləşən Amerika bazalarını bağlayır. *Sovet hökuməti dissident alim Andrey Saxarova “SSRİ-nin hərbi sirləri ona məlum olduğuna” görə Nobel sülh mükafatını almaq üçün Osloya getməyi qadağan edir (9 oktyabr). *Satışda ilk məişət videomaqnitofonları. *İlk şəxsi kompüter: “Əltair 8800” ABŞ-da satışa çıxarılır.

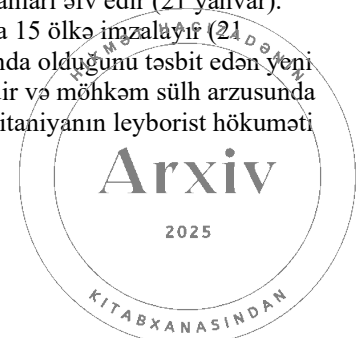
1976

*ABŞ-ın Ali Məhkəməsi qərara alır ki, ölüm cəzası mahiyyət etibarını ilə qəddarlıq və ya müstəsna hadisə deyil və Konstitusiyaya müvafiq məqbul cəza formasıdır (3 iyul). *Amerika milləti öz 200 illiyini qeyd edir (4 iyul). *“Kainatın plastik adamları” adlı çex pop-qrupunun 4 nəfər uzunsaçlı üzvü “gənclərin sosialist ruhunda tərbiyə olunmasına təhlükə yaratdıqlarına görə” 9 aylıq həbs cəzasına məhkum edirlər (23 sentyabr). *Ətraf mühitin qorunması haqqında qanunlar Amerika biznesinə bu il 63 milyard dollara oturur.

1977

*Amerikada ilk qadın yepiskop rütbəsinə layiq görülür (1 yanvar). *Çexoslovakiyada insan haqlarının müdafiəsi hərəkəti — “Xartiya-77”; 242 görkəmli çexoslovak ziyalısi kommunist hökumətini təzəcə imzaladığı BMT-nin “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Pakt”ının və Helsinki Yekun Aktının müddəalarını pozmaqda ittiham edən bəyanat imzalayır (6 yanvar). *Prezident Karter Vyetnama hərbi çağırışdan yayınanları əfv edir (21 yanvar). *Nüvə silahının yayılmaması haqqında müqaviləni SSRİ və ABŞ da daxil olmaqla 15 ölkə imzalayır (21 sentyabr). *SSRİ Ali Soveti siyasi hakimiyyətin Kommunist Partiyasının inhisarında olduğunu təsbit edən yeni Konstitusiyaya qəbul edir (7 oktyabr). *Misir prezidenti Ənvər Sadat İsrailə səfər edir və möhkəm sülh arzusunda olduğunu bildirir (21 noyabr). *Şəxsi kompüterlərin geniş yayılması başlanır. *Britaniyanın leyborist hökuməti aviasiya sənayesini milliləşdirir.

1978

*Rodeziyanın baş naziri Yan D.Smit və üç nəfər “qara” siyasi lider qaraların təşkil etdiyi hakimiyyət haqqında razılığa gəlirlər (15 fevral). **Qırmızı briqada” terrorçuları İtaliyanın keçmiş baş naziri Aldo Moronu oğurlayır və onun 5 mühafizəçisini öldürürlər (16 mart). Aldo Moronun meyiti tapılır (9 may). *Kaliforniyalılar referendumda mülki gəlirə vergilərin təxminən 60 faiz azaldılmasına səs verirlər (6 iyun). *Ölkəsindən qovulmuş bolqar dissident yazıçı Georgi Markov DTK agentləri tərəfindən Londonda öldürülür (1 sentyabr). *Polşa kardinalı Karol Voytila Roma papası (II İohann Pavel) seçilir (16 oktyabr). O, qeyri-italyan mənşəli ilk Roma papasıdır. *Britaniya parlamentindən ilk birbaşa radioreportajlar başlanır. *Qayanada (Mərkəzi Amerika) dini zəmində 913 nəfərin kütləvi intiharı.

1979

*Məhəmməd rza şah Pəhləvi bir il qarmaqarışıqlıqdan sonra İranı tərk edir, başda müsəlman lideri ayətullah Ruhullah Xomeyni olmaqla inqilabi qüvvələr qalib gəlir (1 fevral). *Britaniyada seçkilərdə konservatorlar qalib gəlir, yeni baş nazir Marqaret Tetçer sənayeni əvvəlki sahibkarlara qaytarmaq planlarını bəyan edir. Tetçerin konservativ inqilabının əsas prinsipləri: “*azadlıq*”, “*geniş imkanlar*”, “*sahibkarlıq*”, “*mülkiyyət*”, “*ailə*” (26 mart). *Pakistanın keçmiş başçısı Zülfüqar Əli Bhuttonu Ziyaül-Həqqin rəhbərlik etdiyi yeni hökumət dəstəyə dəstəyə (4 aprel). *Avropa Parlamentinə ilk birbaşa seçkilər. İranın yeni lideri ayətullah Xomeyni estrada musiqisini qadağan edir (23 iyun). *SSRİ DTK döyüşçülərinin xüsusi dəstəsi Əfqanıstanın prezident sarayını hücumla alır və prezident Əmini öldürür (27 dekabr), bunun ardınca bütün dünyada etiraz doğuran Sovet qoşunlarının Əfqanıstana soxulması başlanır.

1980

*ABŞ-ın Ali Məhkəməsi abortlara federal köməyin məhdudlaşdırılmasını təsdiq edir (30 iyun). *Türkiyədə dini, sağ və sol ekstremizm əleyhinə general Kənan Evrenin hərbi çevrilişi; baş nazir S.Dəmirəl devrilir, əsas siyasi partiyaların liderləri ev dustağı edilir (4 sentyabr). *Polşada Lex Valensanın başçılığı ilə “Həmrəylik” müstəqil həmkarlar təşkilatı yaradılır. *Zimbabve müstəqillik əldə edir (18 aprel). *ƏdSəudiyyə şahzadəsi Fəhd verdiyi fərmanla ölkə qadınlarına (hətta kişiləri yanında olsa belə) xaricdə təhsil almağı qadağan edir. *Əfsanəvi Britaniya pop-qrupunun lideri Con Lennon Nyu-Yorkda ruhi pozuntulu şəxs tərəfindən öldürülür (8 dekabr). *Argentina hüquq müdafiə təşkilatı *Nunca Mas* 1976-1980-ci illərdə ölkədə “itmiş” 10 minə yaxın adamın siyahısını dərc edir.

1981

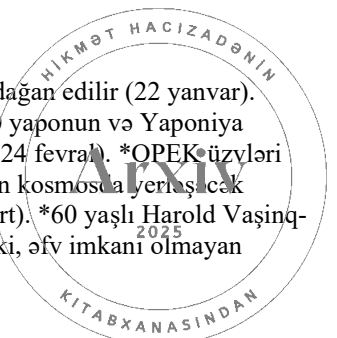
*Gizli “İrlandiya Respublika Ordusu”nun lideri Bobbi Sənds Britaniya türməsində etiraz əlaməti olaraq aclığa başlayır və ölənədək davam etdirir (1 may). *İsrail təyyarələri İraqdakı atom reaktorunu bombalayır (8 iyun). *Hökumət xərclərinin 35,6 milyard dollar azaldılması və vergilərin ixtisarı haqqında Reyqanın təklifini Konqres bəyənir (26 iyun-31 iyul). Bu tədbir 750 milyard dolların 5 il ərzində vergiverənlərin cibində qalmasına imkan verir. *Reyqan Arizonadan 51 yaşlı hakim Sandra Dey OKonnoru Ali Məhkəməyə təyin edir; o, Ali Məhkəmədə ilk qadın hakimdır (7 iyul). *Misirin prezidenti Ənvər Sadat İsrailə sülhün əleyhdarları tərəfindən qətlə yetirilir (6 oktyabr). Misir lideri Hüsni Mübarək olur. *Fransanın ilk sosialist prezidenti Fransua Mitteran (10 may) hakimiyyətə geniş sosialist yönlü islahatlar proqramı ilə gəlir. Sonralar qeyri-səmərəliliyi ucbatından Mitteran onlardan imtina etməli olur (1988-də yenidən seçilir). *Sonralar *AIDS* (QİÇS) adlanan müəmmalı xəstəlik barədə ilk məlumatlar (31 dekabr).

1982

*ABŞ-da qadınlara bərabər hüquqlar verilməsi barədə düzəliş ratifikasiyadan keçmir (30 iyun). *Polşa parlamenti “Həmrəylik” və başqa müstəqil həmkarlar təşkilatlarını qanundankənar hesab edir (8 oktyabr). Polşa hökuməti dünya ictimaiyyətinin təzyiqi nəticəsində “Həmrəylik” lideri Lex Valensanı azad edir (13 noyabr). *Papa II İohann Pavel Böyük Britaniyaya səfərə gedir. Bu, Roma papasının 1531-ci ildən bəri ilk səfəri idi.

1983

*Ancey Vaydanın “Dəmir adam” filmi “sosial anarxiyaya çağırışa görə” Polşada qadağan edilir (22 yanvar). *ABŞ Konqresinin komissiyası qərara alır ki, İkinci dünya müharibəsi vaxtı 120.000 yaponun və Yaponiya vətəndaşının tərkisilahlı edilib ölkə daxilində nəzarətə alınması böyük ədalətsizlik idi (24 fevral). *OPEK üzvləri ilk dəfə olaraq neftin qiymətinin aşağı salınmasına razılıq verirlər (14 mart). *Reyqan kosmosda yerləşəcək raketlərə qarşı sistem – “Ulduz müharibəsi” üzrə işin başladığını bəyan edir (23 mart). *60 yaşlı Harold Vəşinqton — Çikaqoda seçilmiş ilk “qara” mer (12 aprel). *ABŞ Ali Məhkəməsi elan edir ki, əfv imkanı olmayan

ömürlük həbs cəzası qeyri-konstitusiondur (28 iyun). *Lex Valensanın arvadı ərinə verilmiş Nobel sülh mükafatını alır (10 dekabr). *İtaliya Bettino Kraksini özünün ilk sosialist baş naziri seçir. *Türkiyədə hərbi hökumət hakimiyyəti seçilmiş parlamentə verir. Mülki hökumətə Turqut Özal (Ana Vətən Partiyası) başçılıq edir. *Argentinada hərbi idarəetmənin sonu (10 dekabr).

1984

*Corc Oruellin "1984" novellası bestsellerə dönür (18 yanvar). *İtaliya və Vatikan katolik dininin dövlətdən ayrılması barədə müqavilə imzalayır (18 fevral). *Avstraliyada ilk dəfə dondurulmuş embriondan uşaq doğulur (10 aprel). *Beynəlxalq məhkəmə ABŞ-ı Nikaraqua liman sularının minalanmasında müqəssir sayır (10 may). *Tarixdə ilk dəfə olaraq Floridada ər öz arvadını zorladığına görə mühakimə olunur (1 sentyabr). *Argentina ona verilən yeni kreditlərin əvəzində BVF-in təklif etdiyi ciddi qənaət planı ilə razılaşır (25 sentyabr). *ABŞ Konqresi siqaret çəkənlər əleyhinə qaydaları sərtləşdirir — istehsalçılar bundan sonra siqaret qutularında xərcəng, ürək və ciyər xəstəlikləri, habelə analıq üçün təhlükə barədə xəbərdarlıq etməlidirlər (26 sentyabr). *Çin böyük şəhərlərin sənayesində liberal iqtisadi islahatlar həyata keçirir və xarici ticarəti genişləndirir. Gənc texнократların hökumətə cəlb olunmasına başlanılır (20 oktyabr). *Hindistanın baş naziri İndira Qandi Yeni Dehlidə öz evində milliyyətçi siqəh olan 2 mühafizəçi tərəfindən qətlə yetirilir (31 oktyabr). *Sülh üzrə Nobel mükafatı laureatı Desman Tutu Cənubi Afrika Respublikasında ilk "qara" yepiskop olur (13 noyabr). *İlk Şumer lüğəti dərc olunur. Lüğət "B" hərfi ilə başlanılır (30 noyabr). *ABŞ YUNESKO-nu bürokratizmdə, siyasiləşməkdə və dünyada insan hüquqlarına etinasızlıqda təqsirləndirərək bu təşkilatdan çıxdığını elan edir (19 dekabr). *Çinin ədəbiyyat və incəsənət xadimlərindən 500 nəfər ölkədə siyasi senzuraya son qoymağa çağırır (31 dekabr).

1985

*Braziliyada prezident seçkilərində müxalifətin lideri Tankredo Neves qalib gələrək son 21 il ərzində ilk mülki prezident olur. *ABŞ Konqresinin hər iki palatasının birgə yığıncağında çıxış edən Marqaret Tetçer Qərbin hərbi qüdrətini gücləndirməyə yönəldilmiş siyasəti dəstəkləməyə çağırır. Bu siyasət SSRİ-ni danışıqlar masası arxasına gətirəcək. Bu, Çorçillin 1952-ci il müraciətindən sonra ABŞ Konqresinə Britaniya baş nazirinin ilk müraciətidir (20 fevral). *Sovet lideri K.Çernenko ölür (10 mart), Sovet Kommunist Partiyasının rəhbəri və SSRİ-nin faktik lideri 54 yaşlı Mixail Qorbaçov olur (11 mart). *Yeyl məktəblərindən birində bir şagird Mark Tvenin Yeyl Universitetinə daxil olmuş ilk "qara" tələbələrə birinə kömək etmək haqqında çağırış məktubunu aşkar edir. Mark Tven məktubda qeyd edir ki, biz qaradərililərə biabırçı münasibətimizin əvəzini ödəməliyik (13 mart). *Cənubi Afrika Respublikası fərqli irqlərdən olan qarışıq nikahları qadağan edən qanunu ləğv edir. Konservatorlar qanunun ləğv olunmasına qarşı çıxırlar (15 aprel). *İspaniya və Portuqaliya Avropa Şurasına daxil olur. İndi şuranın tərkibində 12 ölkə olur. Avropa Şurasının əhalisi 300 milyon nəfərə çatır (12 iyun). *İngilis kilsəsi qadınlara dyakon (kilsədə aşağı iyerarxiya) vəzifəsini tutmağa imkan verən qərar qəbul edir, lakin onlara yepiskop olmağa icazə vermir (2 iyun). *Cənubi Afrika Respublikasında ilk irqlərarası nikah bayramı edilir (15 iyun). *Böyük Britaniya YUNESKO-nu Qərbə qarşı istiqamətlənməkdə günahlandıraraq BMT-nin bu bölməsini tərk edir (5 dekabr). *Amerikanın fəthi zamanı ispanların yerli əhaliyə qarşı törətdikləri kütləvi vəhşiliklərin şahidi olmuş ispan missioner Xose de Akostanın 400 il müddətində qadağan olunmuş xatirələri İspaniyada dərc edilir.

1986

*ABŞ-da zənci lideri Martin Lüter Kinqin öldürüldüyü gün ilk dəfə rəsmi olaraq qeyd edilir (20 yanvar). *La-Manş suları altından İngiltərəni Avropa qitəsi ilə birləşdirəcək tunelin tikintisi haqqında müqavilə imzalanır (20 yanvar). *Çernobıl AES-də baş verən partlayış radioaktiv maddələri bütün Avropaya yayır (26 aprel). *Qorbaçov *yenidənqurma, aşkarlıq və iqtisadi islahatlar* siyasətini elan edir. O, ölkədəki başlıca dissidentləri (Dmitri Saxarov və b.) azad edir (19 dekabr).

1987

*Anqlıkan kilsəsinə ilk qadın yepiskop təyin edilir (26 fevral). *Marqaret Tetçer — Böyük Britaniyada XX əsrdə seçkilərdə üçüncü dəfə qələbə çalmış baş nazir (11 iyun). *Yasir Ərəfatı gülünc şəkildə təsvir etmiş Fələstin karikaturisti Böyük Britaniyada öldürülür (22 iyul).

1988

*Fələstinlilər İsrail işğalına qarşı uzunmüddətli dinc etirazlar kampaniyasına — İntifada başlayırlar (20 yanvar). *SSRİ öz qoşunlarını Əfqanıstandan çıxarmağa başlayır (15 may). *Səudiyyə polisi Məkkədə həcc ziyarətinə gəlmiş iranlı nümayişçilərə atəş açır, 400 nəfərə yaxın adam öldürülür (30 iyul). *Pakistan prezidenti Ziyaül-Həqq təyyarə qəzasında həlak olur (17 avqust). *Azərbaycanın paytaxtı Bakıda yüzminlərlə insanın gecə-gündüz davam edən 19 günlük mitinqi — müstəqillik və demokratiya uğrunda ümumxalq hərəkətinin başlanğıcı (17 noyabr). *Yasir Ərəfat terrorizmi pisləyir və İsrail dövlətini tanıyır (14 dekabr).

1989

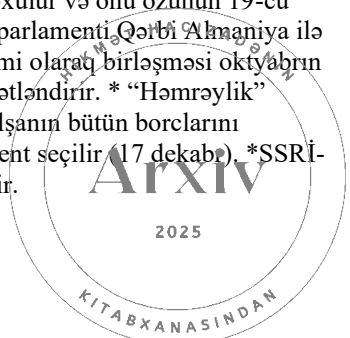
*İranda ayətullah Xomeyni Pakistan yazıçısı Salman Rüşdinin “Şeytan ayələri” kitabını küfr və müsəlmanlar üçün təhqir elan edir, kitabın müəllifini və nəşirini ölümə məhkum edir (14 fevral). *Əfqanıstandan SSRİ qoşunlarının çıxarılması sona yetir (15 fevral). *Boris Yeltsin SSRİ parlament seçkilərində Moskvalıların 7 milyon səsini toplayaraq qələbə çalır (28 mart). *Parlament seçkilərində Polşanın “Həmrəylik” həmkarlar ittifaqı tam qələbə çalır (iyun), kommunist Yaruselski prezident olur (iyul), “Həmrəylik”in nümayəndəsi Mazovetski Polşanın baş naziri olur (sentyabr).

*On minlərcə çinli tələbə Tyananmen meydanında ölkənin demokratikləşdirilməsi tələbi ilə nümayiş keçirir (19 aprel). Kommunist Partiyasının islahatçı lideri Xu Yaobanin ölümü ilə bağlı mitinqə yığılmış tələbələr həmin tələbləri irəli sürürlər (22 aprel). Aprelin 27-də tələbələr Pekinin mərkəzi meydanı Tyananmeni tuturlar. Mayın 4-də Qorbaçovun Çinə səfəri ərəfəsində 100.000-ə yaxın çinli tələbə ölkədə demokratik islahatları dəstəkləmək çağırışı ilə nümayişə başlayır. İyunun 4-də Çinin hökumət qoşunları Pekinin Tyananmen meydanında və digər 20 şəhərdə demokratiyanın müdafiəsi üçün keçirilən nümayişləri qəddarlıqla yatırır; 3.000-ə yaxın adam öldürülür, 10.000 nəfər mühakimə edilir, 31 nəfər edam olunur. Çin Kommunist Partiyasının demokratik islahatlar çağırışı ilə çıxış edən lideri istefaya göndərilir.

*200 mindən artıq etnik türk slavyanlaşdırmadan xilas olmaq üçün Bolqarıstanı tərk edir (31 mart). *Qorbaçov parlamentin qərarı ilə SSRİ-nin prezidenti seçilir (25 may). *Macarıstanda demokratiya uğrunda kütləvi çıxışlar. Macarıstanla Avstriya arasında sərhədlər açılır, hər iki istiqamətə minlərlə adam keçir. Macarıstan Sosialist Partiyasını idarə üçün kollektiv rəhbərlik (4 nəfərdən ibarət) formalaşdırılır. Prezident üsul-idarəsi, demokratik azadlıqlar və çoxpartiyalı sistemi təsdiq edən keçid dövrü Konstitusiyası qəbul olunur (oktyabr). *Sovet hökuməti bildirir ki, surətçixarma aparatları üzərində nəzarətə son qoyur (31 oktyabr). *Şərqi Almaniyada demokratik islahatlar uğrunda ümummilliyə nümayişlər; ölkənin kommunist lideri Erix Honekker istefa verir (18 oktyabr), ADR və Çexoslovakiya arasındakı sərhədlər açılır, ADR-in minlərlə vətəndaşı Çexoslovakiyadan keçməklə Qərbə yollanır (4 noyabr). *Şərqi Berlin nümayişçiləri “Berlin səddi”ni dağıdaraq Qərbi Berlindən olan nümayişçilərə tərəf üz tuturlar (9 noyabr). *Çexoslovakiyada “məxməri inqilab”, Vətəndaş forumunun rəhbərliyi ilə demokratik islahatların müdafiəsi üçün keçirilən dinc nümayişlər nəticəsində kommunist rejimi süqut edir (noyabr-dekabr), Vatslav Havel prezident seçilir, Aleksandr Dubçek isə parlamentin sədri olur. *SSRİ prezidenti Qorbaçov və ABŞ prezidenti Buş Malta sahillərindəki gəmidə planetin taleyi barədə danışıqlar aparırlar, Qorbaçovun mətbuat katibi jurnalistlərə elan edir: “*Bu gün saat 12.45-də “soyuq müharibə”yə son qoyuldu*”. Dünya ictimaiyyəti bunu Qorbaçovun xidməti kimi qiymətləndirir (3 dekabr). *Rumıniyada üsyan nəticəsində Çauşesku rejimi süqut edir. Üç min nəfər nümayişçi həlak olur. Çauşesku və qadını edam olunurlar. Hakimiyyətə İon İliyeskunun başçılıq etdiyi kommunist yönü Milli Qurtuluş Cəbhəsi gəlir (25 dekabr). *Böyük Britaniyada Yaşıllar Partiyası (ekologiyaçılar) Avropa Parlamenti seçkilərində 2 milyon səs toplayıb leyboristlər və konservatorlardan sonra üçüncü yeri tutur.

1990

*Moskva Azərbaycandakı müstəqillik hərəkətini yatırtmaq üçün Bakıya qoşun yeridir, 131 dinc nümayişçi həlak olur və 1000-ə qədəri yaralanır (20 yanvar). *Hakimiyyət üzərində 45 illik inhisar yuqoslav kommunistlərinin əlindən çıxır (22 yanvar). *Çexoslovakiyada 22 000 məhbus əfv olunur (yanvar), V.Havel 1991-ci ilin mayınadək Sovet qoşunlarının ölkədən tam çıxarılmasına dair SSRİ ilə müqavilə imzalayır. *Cənubi Afrikada Nelson Mandela 27 illik həbsdən sonra azadlığa çıxır (11 fevral). *İraq Küveytə soxulur və onu özünün 19-cu əyaləti elan edir. BMT İraqa ticarətə embarqo qoyur (2 avqust). *Şərqi Almaniya parlamenti, Qərbi Almaniya ilə birləşmək haqqında qərar qəbul edir (23 avqust). *Qərbi və Şərqi Almaniyanın rəsmi olaraq birləşməsi oktyabrın 3-də baş verir. Dünya bu hadisəni Avropada “soyuq müharibə”nin sonu kimi qiymətləndirir. * “Həmrəylik” həmkarlar ittifaqının lideri Lex Valensa Polşa prezidenti seçilir. ABŞ hökuməti Polşanın bütün borclarını bağışlayır (9 dekabr). *Haitidə ilk demokratik seçkilərdə liberal yönü rahib prezident seçilir (17 dekabr). *SSRİ-nin bəzi regionlarında aclıq təhlükəsi; SSRİ hökuməti Qərbdən ərzaq köməyi istəyir.

1991

*ABŞ və onun müttəfiqləri İraqı 4 gün ərzində məğlub edib Küveyti azad edirlər. İraqın 175.000 əsgəri əsir düşür (23 fevral). *Baltika respublikaları, Moldova, Gürcüstan və Ermənistandan başqa SSRİ-nin bütün əhalisi referendumda "SSRİ-nin bərabərhüquqlu respublikaların yenilənmiş federasiyası" kimi saxlanılmasına səs verir (16 mart). *Böyük Britaniyanın kilsələri son 10 il ərzində yarım milyona yaxın bazar günü ziyarətçisini itirir. *Albaniyanın kommunist hökuməti istefaya çıxır (4 may). *Cənubi Afrika Respublikasında aparteid (ırqı ayrı-seçkilik qanunu) ləğv olunur (5 iyun). *Kommunistlərin Qorbaçova qarşı baş tutmayan dövlət çevrilişi cəhdi; müqavimət hərəkatına Rusiya Federasiyasının demokratik yolla seçilmiş ilk prezidenti Boris Yeltsin başçılıq edir (18-21 avqust). *Çevrilişin iştirakçıları həbs olunur, Qorbaçov Kommunist Partiyasının baş katibi vəzifəsindən istefa verir (24 avqust). Rusiya, Qazaxıstan və Ukrayna müstəqilliklərini elan edirlər. SSRİ parlamenti Sov. İKP-nin fəaliyyətini qadağan edir. *Ukrayna Ali Soveti ölkənin müstəqilliyini elan edir (24 avqust). *Boris Yeltsin Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının RSFSR ərazisində fəaliyyətinə xitam verilməsi haqqında fərmanı imzalayır; Sov. İKP-nin qadağan olunmasının əsas səbəbi onun avqust qiyamında iştirakıdır (6 noyabr). *Rusiya prezidenti Yeltsin, Ukrayna prezidenti Kravçuk və Belarus prezidenti Şuşkeviç Belovej meşəsində (Belarus) SSRİ-nin yaradılması haqqında müqavilənin dayandırılması barədə saziş imzalayırlar (8 dekabr). *Qorbaçov SSRİ-nin prezidenti vəzifəsindən istefa verdikdən bir gün sonra SSRİ rəsmi olaraq öz mövcudluğuna son qoyur. Çəkiç-oraqlı qırmızı bayraq Kremlin başından endirilir, onun yerinə Rusiyanın ağ-göy-qırmızı bayrağı qaldırılır. Kommunistlərin 1917-ci il noyabrın 7-dən davam edən hakimiyyəti süqut edir (26 dekabr).

1992

*Afro-amerikalı Rodney Kinqin polis tərəfindən amansızcasına döyülməsinə etiraz əlaməti olaraq Los-Ancelesdə irqi iğtişaşlar (2 may). *Kanadanın S-128 qanunu 18 yaşnadək uşaqların cinsi münasibətlərə (öpüş də daxil olmaqla) cəlb olunması təsvirini qadağan edir (iyun). *ABŞ-da aborijenlərə itirilmiş torpaqlarına hüquq verən yerli əhali haqqında qanun qəbul olunur (22 dekabr).

1993

*Prezident Valensa Polşada abortu qadağan edən və bu qanunu pozan həkimlərə 2 illik həbs cəzası nəzərdə tutan qanun imzalayır (15 mart). *İsrail və Fələstin Azadlıq Təşkilatı Fələstin muxtariyyəti haqqında razılıq imzalayırlar (13 sentyabr). Azərbaycanda hərbi çevriliş nəticəsində demokratik yolla seçilmiş prezident Elçibəy devrilir, rəhbərlik Milli Məclisin sədri Heydər Əliyevə keçir (iyun).

1994

*Şimali Koreyanı 1949-cu ildən idarə edən kommunist diktator – "böyük rəhbər" Kim İr Sen ölür (iyul).

1995

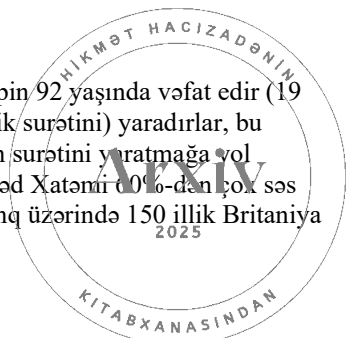
*ABŞ Konqresində son 40 ildə ilk dəfə Respublikaçılar Partiyası çoxluq təşkil edir (4 yanvar). *Yaponiyada "Aum Sinrikyō" dini sektasının üzvləri metroda zəhərli qaz yaymaqla 5000 sənişini zəhərləyirlər, onlardan 12-si ölür (20 mart). *Böyük Britaniyada cinayətkarların genetik informasiyasından ibarət DNT bankı yaradılır (10 aprel). *Srebrenitsa şəhəri serb ordusu tərəfindən alınandan sonra 12-14 min nəfər Bosniya müsəlmanı "yoxa çıxır" (13 iyul). *Serbiya NATO-nun hərbi müdaxiləsinə məruz qalaraq ABŞ-ın sülh planını qəbul edir, Bosna-Hersek Respublikası iki yerə bölünür, onun bir hissəsinə Xorvat-Müsəlman Federasiyası, digərinə isə Bosniya serbləri nəzarət edir (sentyabr).

1996

*Somalidə məhkəmə 30 nəfər müğənni, musiqiçi və artisti öz çıxışlarının materiallarını senzora təqdim etməkdən boyun qaçırdıqlarına görə həbs cəzasına məhkum edir (8 yanvar).

1997

*Çində iqtisadi islahatlara rəhbərlik edən Kommunist Partiyasının lideri Den Syaopin 92 yaşında vəfat edir (19 fevral). *Britaniya alimləri tarixdə ilk dəfə məməli heyvanın klonunu (dəqiq genetik surətini) yaradırlar, bu eksperimentin uğurlu nəticəsi bütün dünya ictimaiyyətini narahat edir, artıq insanın surətini yaratmağa yol açıqdır (fevral). *İranda prezident seçkilərində liberal islahatlar tərəfdarı Məhəmməd Xatəni 60%-dən çox səs toplayaraq ölkənin keçmiş prezidenti Rəfsəncanini məğlub edir (15 may). *Honkonq üzərində 150 illik Britaniya hökmranlığı başa çatır, Honkonq xüsusi inzibati ərazi kimi Çinə birləşir (1 iyul).

1998

*Keçmiş dissident, ədalət əsiri Kim De-Cunq Cənubi Koreyanın prezidenti seçilir (25 fevral). *Prezident Klinton Qanaya səfər edir və Afrikaya gələn ilk ABŞ prezidenti olur, bir qədər sonra Seneqalda o öz nitqində amerikalıların qul alverində iştirakına görə Afrika xalqından üzr istəyir (22 mart). *İndoneziyada kütləvi etiraz və iğtişaşlardan sonra ölkə diktatoru Suxarto istefa verir (may). *162 ölkənin Romada toplanmış nümayəndələrinin qərarı ilə dünya birliyinin diqqətini cəlb edən ən ağır cinayətlər üzrə işlərə baxmaqla məşğul olacaq Daimi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi yaradılır. ABŞ, İsrail, Livan, İraq və Sudan dövlətləri hər biri özünün irəli sürdüyü səbəblər üzündən məhkəmənin nizamnaməsinə qol çəkməkdən imtina edirlər (17 iyul). *Azərbaycanda demokratik qüvvələrin təzyiqi altında prezidentin qərarı ilə kütləvi informasiya vasitələri üzərində siyasi senzura ləğv olunur (6 avqust).